Călătoriile scriitorilor români în Cuba socialistă

Ilinca Ilian*

Keywords: *travels*; *writers*; *Cuba*; *socialism*; *cultural policies*

Revoluţia cubaneză din 1959 a fost salutată cu entuziasm în Republica Populară Română, cu atât mai mult cu cât retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul românesc, petrecută cu un an înainte, anunţa o mişcare de distanţare faţă de URSS şi orientarea spre un tip de socialism naţionalist, care, *mutatis mutandi*, anima şi politica lui Fidel Castro. În ceea ce priveşte relaţia cu Cuba, Dej îl criticase pe Hruşciov pentru că nu îi ceruse părerea în momentul instalării rachetelor pe insulă şi, de altfel, abţinerea României de a se pronunţa vizavi de criza focoaselor din 1962 a contribuit şi ea la bunele relaţii între cele două ţări. Deja în octombrie 1960 o delegaţie română condusă de Gheorghe (Gogu) Rădulescu călătorise la Havana pentru încheierea unui acord economic şi pentru stabilirea relaţiilor diplomatice la nivel de ambasadă, cu această ocazie urmând să fie semnat şi un acord de cooperare tehnico-ştiinţifică, la care va fi adăugat, la iniţiativa cubanezilor, şi unul de colaborare culturală[1]. Momentul de vârf al relaţiilor politice dintre cele două state are loc în anul 1972, când Fidel face o vizită la Bucureşti, şi în 1973, când perechea prezidenţială română e primită cu mare fast la Havana, între cei doi preşedinţi existând, de altfel, o simpatie personală certă. Revistele culturale româneşti încep din 1959 să reflecte simpatia faţă de Cuba şi cu o frecvenţă cât se poate de grăitoare publică poeme, eseuri şi articole scrise de autori cubanezi, remarcându-se poeţii Nicolás Guillén şi Jamís Fayad, extrem de prezenţi în presa culturală română. De asemenea, sunt traduse articole scrise de autori latinoamericani sau europeni despre Cuba, dat fiind că în primii ani de după Revoluţia cubaneză România nu are un trimis special în Cuba, cum au ţările occidentale. Pablo Neruda este şi el un herald al revoluţiei cubaneze, prin poemele sale dedicate Cubei şi lui Fidel, precum şi prin opiniile lui asupra procesului revoluţionar traduse în română, poetul chilian fiind de altfel un mare prieten al României: vizitase ţara noastră în 1962 şi, sedus de „poeţii români care [...] sunt cei mai

* Universitatea de Vest din Timişoara, România.

1 Iniţiativa semnării unui acord de colaborare culturală le aparţine exclusiv cubanezilor, conform documentelor din arhiva CC al PCR: „În cursul discuţiilor purtate, ministrul Carlos Olivarey, în mai multe rînduri a insistat pentru încheierea, cu ocazia deplasării delegaţiei noastre şi a unui acord de colaborare culturală între cele două părţi, arătînd că asemenea acorduri au fost deja încheiate şi cu alte ţări socialiste" (ANR/CC al PCR 85/ 1960, f.10)

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

curajoşi şi în acelaşi timp cei mai veseli din lume" (Neruda, 1974: 259), a publicat antologia *44 poetas rumanos*, care, în ciuda imperfecţiunilor ei, a atras atenţia asupra poeziei româneşti în spaţiul de limbă spaniolă.

E semnificativ de asemenea faptul că sunt semnalate în fiecare an Premiile Casa de las Américas (Casei Americilor), instituite de Ministerul cubanez pentru întreaga lume hispanică şi care, inevitabil, aveau şi o componentă propagandistică pentru cauza socialistă, aflată în acel moment într-un moment de înflorire, mai ales în America Latină unde, după cum spunea scriitorul Antonio Skármeta, inovaţiile şi democratizarea descoperirilor, de la mijloace de transport la telefon şi la pilula anticoncepţională, păreau

> o anticipare a revoluţiei destinate să încununeze toate aceste progrese; şi aceasta făcea ca aşteptările revoluţionare să inspire adesea o stare de spirit mai degrabă anticipat festivă decât militantă (*apud* Halperin Donghi 2005: 534).

În România, premiile Casa de las Américas sunt nu doar semnalate, ci şi adesea comentate atent în reviste precum „Contemporanul" şi „Gazeta literară", apoi în „România literară". Cu perspectiva pe care ne-o dau anii, inegalitatea operelor premiate apare cu pregnanţă: deşi sunt şi opere care între timp au devenit clasice, multe rămân doar documente de epocă. Sunt demne de remarcat cronicile lui A.E. Baconsky, proaspăt revenit pe scena publicistică, şi mai ales fina sa analiză a cărţii premiate a lui Eduardo Desnoes, *No hay problema* (1961), care are drept protagonist un personaj abulic şi indecis, a cărui salvare prin Revoluţie e atât de ambiguă, încât cartea a declanşat o amplă polemică în Cuba vizavi de limitele şi validitatea realismului socialist (Piñera 1962: 5–6). Baconsky, în ceea ce-l priveşte, atinge în treacăt problema mesajului revoluţionar şi stăruie asupra artei de construcţie a unui personaj atât de credibil şi în general asupra reuşitelor estetice. Îl mai putem menţiona şi pe activul şi talentatul hispanist Andrei Ionescu, autor al multor cronici atente ale cărţilor premiate la Havana şi care nu şovăie să critice, dacă e cazul, imaturitatea câte unei opere sau valoarea ei estetică mediocră (Ionescu, 1973: 31). Altfel spus, publicarea în reviste a articolelor de semnalare a premiilor Casei Americilor trebuie integrată în eforturile de informare şi menţinere la zi a intelectualilor români, deschişi faţă de fenomenul literar străin, şi mai puţin ca o reflectare a unui angajament socialist comun.

Una dintre dovezile rapidei conectări dintre România şi Cuba constă în ridicarea aproape instantanee a insulei revoluţionare la rang de destinaţie a unui pelerinaj (cum îl numeşte Mircea Iorgulescu) la unul dintre altarele socialismului „atipic", adică diferit de modelul sovietic. Acelaşi Iorgulescu notează:

> Întreaga perioadă comunistă se caracterizează prin existenţa unui control strict şi permanent, prin transformarea dreptului la călătorie într-o concesie, ba chiar într-o favoare acordată de autorităţi după nişte reguli şi criterii întotdeauna instabile şi opace (Iorgulescu 2006: 40).

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

În anii cincizeci, în perioada celei mai dure represiuni, se călătoreşte doar în mod organizat, în delegaţii, şi cu puţine excepţii, obligatoriu în ţările „marelui prieten de la Răsărit", şi câteodată în China, Vietnam sau Coreea, iar începând din 1960, în Cuba. Autorii români, spre deosebire de intelectualii occidentali, nu merg în URSS înainte de sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, neexistând la noi o fascinaţie ca aceea a scriitorilor francezi călători în Uniunea Sovietică în anii ulteriori ai instalării puterii bolşevice. (Aceste texte de călătorie le studiază François Hourmant în *Au pays de l'avenir radieux, Voyages des intellectuels français en URSS, à Cuba et en Chine populaire*, Aubier, 2000). În schimb, pelerinajele socialiste devin, de altfel în mod puţin surprinzător, foarte frecvente după instaurarea regimului comunist în România: astfel, Mihail Sadoveanu, George Călinescu, Geo Bogza, Cezar Petrescu, Zaharia Stancu, alături de tineri colegi (A.E. Baconsky, Ioan Grigorescu, Traian Coşovei etc.) călătoresc în URSS (unii dintre ei şi în China sau în alte ţări asiatice comuniste) şi publică la întoarcerea în ţară cronici de călătorie al căror ton este fără excepţie elogios, ceea ce poate fi ori efectul unei obnubilări, ori al unei autoînşelări, sau chiar al unei ipocrizii provocate de spaimă. Totuşi, în mod paradoxal, începând de la mijlocul anilor şaizeci, relatările despre călătoriile în blocul socialist devin tot mai sporadice şi, pe măsură ce ţara se închide spre exterior, încep să apară tot mai multe cronici de călătorie în ţările occidentale. Observă Alex Drace-Francis, într-un articol inclus într-o lucrare colectivă referitoare la călătoriile locuitorilor din blocul socialist: în ciuda faptului că în anii şaptezeci discursul naţionalist al lui Ceauşescu devine tot mai insistent, iar în anii optzeci ţara se afla practic izolată de restul lumii, „ceea ce e curios e că numărul cărţilor care descriu călătorii în alte ţări, inclusiv occidentale, nu descreşte deloc în anii optzeci" (Drace-Francis 2013: 256). Potrivit autorului, prin intermediul acestor cărţi de călătorii, publicate în tiraje enorme, conform stilului epocii, se încerca să se menţină iluzia că România e o ţară liberă şi deschisă şi, astfel, să se încurajeze acceptarea unui *status quo*.

Călătoriile în Cuba au totuşi o dimensiune specială, în principal datorită exotismului, nu doar al ţării, ci şi al răsunătoarei ei Revoluţii. E remarcabil că la foarte scurtă distanţă după călătoria delegaţiei oficiale a României în Cuba pentru semnarea acordurilor diplomatice şi economice, încep să fie organizate călătorii anuale ale scriitorilor: atât românii, cât şi cubanezii călătoresc câte doi, iar şederea lor durează aproximativ şase săptămâni. Ruta normală din România, recuperată din documentele consultate, trece neapărat prin Praga, Montreal şi Mexic, iar la retur există şanse de rămânere pentru câteva zile la Madrid. Potrivit informaţiilor obţinute de la scriitorii intervievaţi şi celor scoase din presa culturală, cărora li se se adaugă cercetări în Arhivele Statului, călătoriile organizate prin acest acord se vor menţine în vigoare până în 1980. Am găsit informaţii şi despre o călătorie organizată printr-un acord între Academia Română şi cea Cubaneză, la care a participat o importantă traducătoare din

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

spaniolă, Tudora Şandru; de asemenea, în 1985, Cornel Ungureanu, cunoscutul critic timişorean, a călătorit în Cuba, singur, în afara circuitului menţionat (deja încheiat)[2]. Cu excepţiile semnalate, călătoriile organizate prin intermediul Uniunii Scriitorilor din România aveau programe aproape identice şi, potrivit datelor culese până în prezent, un număr de aproximativ cincisprezece scriitori au călătorit în ţara lui Fidel Castro, deşi nu toţi au lăsat consemnări legate de această experienţă. Întrucât lucrarea de faţă nu îşi propune să epuizeze tema, ci se vrea doar o incursiune în domeniul relaţiilor scriitoriceşti româno-cubaneze pe care o consider aptă de a dovedi similitudinile politicilor culturale din fostul bloc socialist şi din Cuba anilor 1960–1980, mă voi limita în cele ce urmează la comentariul câtorva lucrări care dovedesc transformările punctului de vedere asupra Cubei de-a lungul decadelor de socialism românesc.

Primul volum din seria jurnalelor de călătorie în Cuba socialistă îi aparţine lui Titus Popovici, intitulat *Cuba – Teritoriu liber al Americii Latine* (1962), un op scris cu talent, a cărui principală caracteristică este ardoarea, aparent total sinceră, cu care e elogiată revoluţia cubaneză. Scriitorul ajunge la Havana pe 30 decembrie 1960, de aceea sărbătoreşte acolo intrarea în noul an, declarat în Cuba „Anul Educaţiei". Sunt de înţeles, atunci, tonul exuberant cu care descrie revelionul, sărbătorit alături de 11.000 de învăţători voluntari invitaţi de Fidel la „cel mai mare banchet al poporului" (Popovici 1962: 23) şi entuziasmul cu care sunt evocate campaniile de alfabetizare. Popovici, de altfel un foarte bun portretist, face câteva crochiuri excelente de poliţişti, funcţionari, taximetrişti, învăţători voluntari etc., cu care simte o comuniune frăţească profundă. Cartea sa respiră prin toţi porii o acceptare plenară, lipsită de orice distanţare critică, a propagandei revoluţionre cubaneze. Scriitor versat, totuşi, ştie să echilibreze diatribele crude, îndreptate împotriva „imperialiştilor nord-americani" cu momentele lirice dedicate eroilor revoluţionari; de asemenea, ştie să treacă cu maximă uşurinţă de la notaţiile alerte, impetuoase asupra prezentului receptat pe viu la evocările ample, răbdătoare şi informate asupra trecutului insulei, şi mai ales asupra regimului lui Fulgencio Batista, pe care îl zugrăveşte în culori goyeşti, creând stampe înspăimântătoare din multe puncte de vedere. Iată o mostră din seria de portrete ale torţionarilor lui Batista:

> În apropiere de Santo Domingo, Sosa Blanco o arestează pe o femeie în vârstă şi pe cei zece fii ai ei. Avea „informaţii" că unul dintre fii avea legături cu armata

[2] Ungureanu relatează în interviul pe care i l-am luat în martie 2017 că invitaţia în Cuba s-a datorat vizitei omului de teatru cubanez Ignacio Gutiérrez, venit să cunoască viaţa teatrală din România şi care a petrecut mai multe zile la Timişoara, avându-l drept ghid pe criticul timişorean menţionat. Ungureanu a călătorit singur, iar programul a fost impus de amfitrioni; sistemul de supraveghere a fost destul de evident şi de iritant. În ciuda eforturilor cubanezilor, a avut puţine contacte, pentru că vorbea doar franceza, iar la întoarcere a fost nevoit să întrerupă orice legătură cu intelectualii şi artiştii cunoscuţi acolo deoarece corespondenţa cu ei se realiza exclusiv prin intermediul Ambasadei României la Havana, iar scrisorile pe care le-a trimis nu au primit niciodată răspuns.

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

> revoluţionară. Îi cere femeii să-i denunţe fiul. În faţa tăcerii ei sfidătoare, Sosa îi împuşcă unul câte unul pe fiii ei, începând cu cel mai mic, în vârstă de un an.
>
> — Acum o să vorbeşti?
>
> — Da, acum vorbesc. Acum toţi sunt cu Fidel (Popovici 1962: 119)

După cum ştim, stilul realist-socialist, ca şi cel fascist, nu evită elementele de cruzime, care servesc pentru a mări contrastul între ticăloşia duşmanilor şi puritatea desăvârşită a eroilor revoluţionari. Chiar şi în aceste condiţii, cartea lui Popovici are o inclinaţie specială spre detaliul crud, aşa cum o dovedesc evocările participării voluntare ca spectator la procesele revoluţionare terminate cu condamnarea „viermilor" („los gusanos") la moarte prin împuşcare. Pe o mamă care cere clemenţă pentru fiul său, preşedintele curţii o ia la rost:

> Nu aveţi nici o vină că fiul dvs. se găseşte aici? De ce nu aţi ştiut să-i inculcaţi în suflet nici o coardă care să vibreze la dragostea de patrie, la mândria de a fi cubanez, la demnitatea şi onoarea patriei? De ce a ajuns să se vândă pe câţiva dolari duşmanului de moarte al ţării noastre? (Popovici 1962: 299)

E adevărat că Popovici aseamănă atmosfera tribunalului cu cea pe care şi-o imaginează că exista în timpul Revoluţiei Franceze, dar stilul documentar, deliberat obiectiv şi neutru, face greu de ghicit care sunt adevăratele sentimente ale scriitorului în faţa unei scene cu o asemenea încărcătură emoţională. Oricum, chiar şi abţinerea de la comentarii poate fi înţeleasă ca un acord tacit. De altfel, de la primele pagini se desprinde o sensibilitate marcată faţă de un tip de frumuseţe, pe atunci cât se poate de acceptabil din punct de vedere social, anume frumuseţea războinică, cu o înrădăcinare clară în imaginarul fascist, sprijinind teza sintezei stalino-fasciste avansate de Tismăneanu şi argumentată în termeni estetici de Caius Dobrescu[3]. Popovici relatează numeroase anecdote despre voluntarii înscrişi la *Escuela Revolucionaria de Artillería*, pe care probabil a vizitat-o în timpul şederii sale (de altfel, experienţele directe şi informaţiile

[3] Tismăneanu propune pentru explicarea comunismului naţionalist al lui Ceauşescu sinteza „stalino-fascistă", care de fapt deja fusese practicată în URSS, unde internaţionalismul socialist iniţial s-a transformat într-un naţionalism exacerbat, prin Jdanov şi mai apoi prin Brejnev (Tismăneanu 2001: 247). Caius Dobrescu, la rândul său, argumentează că această transformare e, de fapt, un fenomen global şi îl explică prin observaţia că revizionismul marxist de la începutul secolului al XX-lea ajunge să asimileze „teme vitaliste şi energetiste, inclusiv apologia violenţei ca formă de auto-cunoaştere şi auto-revelaţie", ceea ce, prin influenţa unor autori ca Georges Sorel şi Vilfredo Pareto, va duce la constituirea „aripii stânge a nietzscheanismului". Pe de altă parte, glorificarea „poporului", echivalat de stalinişti cu clasa muncitoare ca incarnare a autenticităţii şi spontaneităţii, e o altă confluenţă a celor două curente ideologice. În fine, sinteza din anii şaizeci între marxism şi nietzscheanism, inserată în discursul anti-imperialist promovat de cultura pop, este tributară de asemenea barocului „stalino-fascist" (Dobrescu 2007). Putem adăuga că şi tanatofilia, care e o trăsătură specifică a fascismului potrivit lui Eco (1995: 78), se află în chiar nucleul revoluţiei cubaneze care vehiculează sloganul „Patria o muerte" (Patria sau moartea).

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

primite de la alţii sunt consemnate cu acelaşi stil neutru şi lipsit de îndoieli, de aceea pot fi confundate). Potrivit uneia dintre aceste anecdote, trei voluntari au vrut să se retragă de la Şcoala Revoluţionară, după care, în scurt timp, au revenit spăşiţi pentru a cere să fie readmişi, sub motivul că rudele, soţiile, fraţii şi părinţii i-au certat atât de tare fiindcă „dezertaseră", încât nu au putut suporta ruşinea şi s-au întors. Evident, Popovici nu pune la îndoială aceste afirmaţii; totuşi, cu perspectiva pe care ne-o oferă anii, trebuie semnalat că un opozant al regimului castrist, Reinaldo Arenas, arată că întoarcerea voluntarilor de la Şcoala Revoluţionară de Artilerie e mai degrabă datorată fricii de represaliile la care ştiu că vor fi supuşi (Arenas 2005: 79). Un comentator al cărţii lui Titus Popovici (probabil singurul său cititor de azi, alături de mine), Mihai Iovănel, spune cu justeţe:

> Cartea despre Cuba era gata înainte ca avionul să aterizeze la Havana. Gata nu în sensul că era scrisă deja, ci în acela că singurul aspect care justifică existenţa sa (eşafodajul ideologic, care determină cartografia sa fictivă) exista deja ca prefabricat (Iovănel 2006: 49).

Acelaşi lucru se poate spune şi despre partea referitoare la Cuba din cartea lui Dumitru Popescu, *Impresii de călător. Egipt, Irak, Cuba*, apărută tot în 1962. Deşi Popovici nu îşi numeşte colegul de călătorie, în varii rânduri foloseşte pluralul când evocă experienţele cubaneze, iar cercetările adiacente confirmă că e vorba de cel supranumit „Dumnezeu", directorul serviciului de propagandă a lui Ceauşescu şi a cărui opoziţie din anii cincizeci faţă de dogmele realismului socialist nu l-a împiedicat să direcţioneze crearea unui alt dogmatism, cultul lui Ceauşescu. Citind în oglindă cele două texte, ale lui Popovici şi Popescu, apare ca evidentă proza mult mai chinuită a celui din urmă, cronica lui insistând mult, prea mult, asupra istoriei Cubei şi recurgând astfel la o bibliografie bogată, mânuită însă greoi, iar în privinţa detaliilor surprinse în călătoria sa din 1960–1961, se remarcă o atenţie asupra „racilelor" fostului regim (prostituţia, opulenţa foştilor potentaţi ai regimului Batista, mizeria în care trăieşte sărăcimea) şi constanta reafirmare a speranţei că aceste nedreptăţi vor dispărea în curând datorită Revoluţiei, deşi din punct de vedere literar, în afara lor nu există mare lucru asupra căruia să-şi poată opri privirea un scriitor. În vreme ce *Teritoriul liber al Americii* prezintă totuşi o fotografie credibilă a Cubei de la începutul intrării în Anul Educaţiei, *Impresiile de călător în* Cuba sunt o construcţie destul de insipidă, cu multe date istorice înşiruite fără graţie şi cu o limitată putere de surprindere a realităţii cubaneze de la începutul anilor şaizeci.

Călătoriile în Cuba începute în 1960 îi au ca beneficiari în timpul „dezgheţului cultural" pe scriitori de vârste şi ranguri diverse, remarcându-se că nu sunt selectaţi scriitori doar din Bucureşti, şi nu doar cei legaţi de sferele înalte ale puterii, ci şi scriitori din provincie, de notorietate, succes sau orientare politică destul de diferite. Lista călătorilor din aceste decade e destul de eterogenă:

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

Platon Pardău, Anghel Dumbraveanu, Mircea Radu Iacoban, Constantin Coroiu, Ovidiu Genaru, Ion Gheorghe, Edgar Papu, Nicolae Prelipceanu etc. Cunoaşterea spaniolei nu e o obligaţie: călătoreşte, e drept, un mare traducător şi poliglot ca Aurel Covaci (în 1979); călătoreşte (în 1969) „hispanistul vedetă" al regimului comunist, Darie Novăceanu; mai călătoreşte şi un semi-hispanist, Mihnea Gheorghiu, traducător în română al romanului *Cien años de soledad* deşi nu vorbeşte spaniola şi e specialist în literatura engleză. Majoritatea călătorilor nu vorbesc spaniolă, dar au la dispoziţie excelenţi interpreţi, cubanezi cunoscători la perfecţie ai limbii române sau, în anumite cazuri, ai limbii franceze. Nu e surprinzătoare abandonarea treptată a entuziasmului ideologic iniţial, dar se poate remarca păstrarea nealterată a fascinaţiei pe care o produce exotismul cubanez. Darie Novăceanu s-a făcut cunoscut pentru reconstituirea poetică a lui Góngora şi prin metoda lui traductivă pe care o considera mai degrabă o rescriere poetică decât o muncă onestă de recompunere (astfel încerc să explic, fără prea multă maliţie, multele şi gravele erori comise în primul volum din Borges apărut la noi în 1972, precum şi multele imperfecţiuni ale traducerii unui mare poem, *Piedra de sol* de Octavio Paz). Graţie încrederii în înzestrările sale literare şi poziţiei excelente pe care o avea în lumea literară, Novăceanu reuşeşte să-şi construiască un anume renume în ţară, ba chiar şi în lumea hispanică (de pildă, e membru al juriului Premiului Casei Americilor, alături de José Lezama Lima şi de Caballero Bonald). În ciclul „Scrisori din Cuba", pe care îl publică în episoade în numerele 12–24 (cu excepţia numărului 20) în „Gazeta literară" din 1968, Novăceanu scrie un reportaj aflat la o distanţă enormă de panegiricele dedicate de Popovici şi Popescu Revoluţiei cubaneze. Proza sa, dimpotrivă, e interiorizată, concentrată pe ideea izolării într-o tensionată lume interioară. Relatarea călătoriei sale în avion e o pură introspecţie cu nuanţe existenţialiste, centrată pe tema singurătăţii şi insinuând vanitatea călătoriilor. Spre deosebire de Popovici, lui Novăceanu îi e greu să scrie despre lumea cubaneză din jur: remarcă omniprezenţa potretului lui Che Guevara în La Habana, dar preferă să transcrie o scrisoare pe care revoluţionarul argentinian o scrie părinţilor săi înainte de moarte (Novăceanu 1968: 8). Compune o scrisoare elogioasă la adresa Casei Americilor şi a premiilor instituite de aceasta şi, fără îndoială influenţat de amfitrionii săi, face aluzie la implicarea Statelor Unite în organizarea premiului „Rómulo Gallego" în Venezuela, care avea să reprezinte o competiţie serioasă cu laurii cubanezi şi care, bineînţeles, dorea să distrugă monopolul simbolic al Havanei în calitate de centru de consacrare pentru scriitorii de limbă spaniolă. (Trebuie spus că, între timp, premiul venezuelean instituit în 1968 a devenit infinit mai important decât cel de la Havana). E adevărat că stilul aluziv al lui Novăceanu face greu de înţeles pentru un cititor mediu cultivat complicatul joc de puteri la care scriitorul se referă în text, iar poziţia lui Novăceanu vizavi de acordarea primului premiu „Rómulo Gallegos", în 1967, lui Vargas Llosa pentru *Casa verde* rămâne cât se poate de ambiguă. În

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

orice caz, după aceste două scrisori inspirate din realitatea imediată, poetul şi traducătorul român revine la preocupările sale livreşti şi dedică două scrisori întregi, ample şi scrise cu plăcere, vizitei la casa Hemingway de la Vigía, ceea ce îi permite să se lanseze într-un minuţios examen critic la adresa scriitorului american (Novăceanu 1968: 8). Următoarea scrisoare e legată tot de universul lui Hemingway, relatând conversaţia cu un pescar originar din Cojimar, Quique, care a fost o sursă de inspiraţie pentru romanul *Bătrânul şi marea* şi care fost figurant şi consilier tehnic în filmul eponim, avându-l ca protagonist pe Spencer Tracy (Novăceanu 1968: 8). Novăceanu adoptă din nou acum atitudinea intelectualului al cărui spirit tensionat şi contradictoriu contrastează cu spontaneitatea şi optimismul bătrânului pescar. După o scrisoare care revine la realitatea cubaneză, abordată însă prin acelaşi stil aluziv cvasi ermetic, şi se opreşte asupra prezenţei crucişătorului nord-american Oxford în apropierea coastelor cubaneze, Novăceanu relatează o stranie experienţă, participarea la un rit abakuá, unde ajunge graţie unui complex de împrejurări fericite şi, la urma urmei, destul de uimitoare dat fiind caracterul relativ strict al programului stabilit de organizatori. E remarcabil că abordează o astfel de temă în legătură cu o ţară care respinge manifestările religioase drept mistificări obscurantiste, dar e adevărat că poetul ştie să integreze acest episod într-o discuţie mai amplă, referitoare la caracterul central al muzicii şi al ritmului în cultura cubaneză, temă despre care va continua să vorbească în chip doct şi informat, cu citate largi din eseistul şi savantul Fernando Ortiz, de-a lungul următoarelor două scrisori. Seria de scrisori despre Cuba se încheie destul de brusc şi de surprinzător, prin exclamaţia autorului că în Cuba a redescoperit viaţa pură şi că această ţară i-a vindecat aproape complet stările negative determinate de povara livrescă excesivă şi de intelectualismul sufocant (Novăceanu 1968: 8). Se observă astfel că, îndreptându-şi privirea spre interior, Novăceanu se plasează pe o poziţie care se pretinde apolitică şi evită să abordeze teme precum controlul poliţienesc, sărăcia care începe să se resimtă tot mai pregnant, teme care, de altfel, cu mare probabilitate ar fi fost cenzurate atât în Cuba, cât şi în România.

În această ordine de idei merită să fie menţionată retragerea din librării, în 1973, a cărţii lui Platon Pardău *Decembrie în Cuba*, care fructifica, într-un reportaj detaliat, experienţa sa în Insulă. Cauza retragerii nu ţine de indecizia mecanismelor cenzoriale româneşti, foarte laxe de fapt în acea vreme, ci de iritarea cititorilor zeloşi din Cuba, care au observat o abatere impardonabilă de la linia trasată de aparatul de propagandă, mai precis menţionarea numărului excesiv de „supraveghetori" politici pe plaja de la Varadero. Această trăsătură a Cubei din anii şaizeci-şaptezeci e menţionată adesea de Jorge Edwards în *La casa de Dostoievsky* (2008, tradusă la noi în 2012), unde remodelează romanesc o experienţă pe care o exploatase şi într-o lucrare autobiografică, *Persona non grata* (1973). Observaţiile lui Platon Pardău despre „soldaţii îmbrăcaţi în verde oliv care [îi] supraveghează dintr-o pădure de pini" (Pardău 1972: 68) pe plaja

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

de la Varadero e cu multă probabilitate rodul surprizei provocate de detaliul complet nou, absent (încă) în România. La începutul anilor şaptezeci se culegeau deja fructele dezgheţului cultural, iar atitudinile vizavi de angajamentul socialist erau diverse: pe de o parte, era acceptabil un cvasi-apolitism, pe de altă parte nu lipseau manifestările unui entuziasm sincer faţă de ideologia oficială. Un exemplu al celei de-a doua atitudini îl găsim în volumul *Din Azore în Antile* al scriitorului ieşean Mircea Radu Iacoban, care relatează cu minuţie călătoria în Cuba unde organizatorii i-au purtat de-a lungul Insulei pentru a le arăta realizările industriale şi educative din anii socialismului. Nimic nu e negativ în Cuba, cu excepţia plantei marabú, care îşi întinde rădăcinile peste tot, şi a enervanţilor ţânţari, iar textul lui Iacoban se compune din microcronici dedicate locurilor vizitate (oraşele Trinidad şi Nuevitas, peştera Bellamar, lacul Minerva de Santa Clara, parcul naţional din peninsula Zapata etc.) şi se opreşte cu mândrie asupra urmelor româneşti din Insulă: o inscripţie „Made in Romania" pe un vagon de la fabrica de zahăr *Ciro Redondo* (Iacoban 1973: 110), salutul în româneşte al unor cubanezi foşti studenţi în România sau întâlnirile cu românii trimişi în Cuba ca specialişti în tehnologie. Referinţele la întâlnirile cu scriitorii sunt mai degrabă sporadice, ceea ce dovedeşte o schimbare în agenda culturală cubaneză: vizitele au acum un caracter mai degrabă propagandistic, iar scriitorii români sunt lăsaţi pe mâinile organizatorilor oficiali. Dacă Iacoban relatează cu plăcere şi amănunţit acest tip de experienţă, un scriitor ca Edgar Papu, dimpotrivă, la întoarcerea din călătoria în Cuba, va publica doar un scurt text dedicat exclusiv orelor petrecute alături de Eliseo Diego, Nicolás Guillén y Roberto Fernández Retamar la Casa de las Américas, elogiată ca „unul dintre marile centre culturale ale lumii" (Papu 1972: 17), expediind programul turistic-cultural-economic de care cu siguranţă a beneficiat prin expresia politicoasă „călătoria de neuitat în Cuba".

Volumul de poeme al lui Ion Gheorghe, *Avatara*, exploatează poetic experienţa din Cuba, unde poetul ardelean participă voluntar la o „zafra", campanie naţională de recoltare a trestiei de zahăr, citind cu pasiune în momentele de odihnă textele lui Che Guevara. Poetul ardelean simte o apropiere frăţească de cubanezii în care recunoaşte elementul arhaic, ţărănesc, încă nedeformat de civilizaţie, iar sucul de trestie de zahăr îi reinsuflă aroma sevei de porumb a copilăriei, ceea ce îi confirmă apartenenţa comună la „clasa primordială" a „celor care muncesc" (Gheorghe 1972: 13). Nu e vorba de adeziunea la propaganda comunistă, ci de o credinţă profundă în virtutea supremă a muncii, precum şi de talentul specific al poetului, semnalat cu justeţe de Alex Ştefănescu, anume „intuiţia trecutului îndepărtat" şi „competenţa în materie de arhaitate a civilizaţiei rurale" (Ştefănescu 2002: 18). Cum se vede, impactul Cubei asupra lui Ion Gheorghe se datorează atât experienţei directe, cât şi celei mediate discursiv, textele lui Che Guevara găsindu-şi în poet un ecou răsunător.

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

În mod complet diferit comentează călătoria în Cuba scriitorul băcăuan Ovidiu Genaru, care vizitează Cuba în 1980 împreună cu remarcabilul traducător Aurel Covaci. La întoarcere, Genaru publică un scurt reportaj care, spre deosebire de multe dintre mărturiile scrise, are şi mult umor. Cronica se face din perspectiva unui *naïf* provincial care are dificultăţi enorme de a înţelege noua realitate, prea exotică pentru el. Căldura tropicală, exuberanţa vegetaţiei, mirosul „dionisiac" şi senzualitatea caraibiană îl lasă năucit („sunt tot o uluială din cap până în picioare") şi îi smulge acest memorabil aforism: „În Cuba florile sunt atât de cărnoase încât ar trebui să poarte costume de baie" (Genaru 1981: 23). Uimirea pe care i-o provoacă o realitate atât de diferită capătă posibile accente subversive, românii începând deja să se obişnuiască să citească textele cu o hermeneutică a căutării indiciilor contra-propagandistice. Astfel, admiraţia în faţa faimosului hotel Riviera, unde erau cazaţi oaspeţii importanţi – şi, unde, detaliu simpatic oferit de Jorge Edwards în *Casa lui Dostoievski* (Edwards 2012: 192), unele tinere cupluri primeau cadou din partea statului o şedere de câteva zile după nuntă –, pare să conţină sugestia unui contrast între acest lux şi condiţiile în care trăiesc oamenii obişnuiţi. Vorbind despre natura de neîmblânzit, care distruge continuu toate construcţiile, aminteşte în treacăt o întâmplare povestită de traducătoarea lor, ce poate fi interpretată în dublu sens: „într-o zi dormeam la prânz şi deodată m-am trezit de la zgomotul pe care l-a făcut faţada casei când a căzut" (Genaru 1981: 23). Trece destul de repede, deşi politicos, peste întâlnirile zilnice de la UNEAC, cu pretextul că toţi scriitorii se confruntă cu aceleaşi probleme, în schimb se opreşte cu o bucurie copilărească asupra abundenţei de feluri de mâncare şi mai ales asupra fructelor exotice pe care le primesc la restaurant, subliniind apăsat că sunt la discreţie şi că şi el, ca şi mulţi alţi oaspeţi din blocul socialist, mănâncă peste puteri din aceste bunătăţi, umplându-şi şi buzunarele ca să aibă provizii în camere. Oamenii portretizaţi de Genaru nu sunt nici tinerii războinici ai lui Popovici, nici înţelepţii optimişti ai lui Novaceanu, ci oamenii care par să se fi obişnuit să trăiască fără o direcţie clară, de pildă un negru care stă pe un scaun pe trotuar şi se uită în gol sau nişte tinere frumoase care împart un trabuc în holul hotelului unde, de altfel, notează că intră mulţi havanezi ca să profite de aerul condiţionat. Sintagma care dă titlul cărţii lui Popovici revine în textul lui Genaru, dar într-un context care poate conţine şi o urmă de ironie: „Perla Antilelor se numeşte Cuba. Cuba e teritoriul liber al Americii Latine, cum ne anunţă cu justificată mândrie radioul cu ceas aproape din minut în minut" (Genaru 1981: 23). În fine, relatând vizita la casa lui Hemingway, căreia îi dedica atâta spaţiu (livresc) Novăceanu, Genaru spune „[cu Eliseo Diego] am vorbit vrute şi nevrute" (Genaru 1981: 23), ceea ce ar putea indica şi relativa eliberare de paznicii politici şi posibilitatea de a vorbi liber despre teme politice. Stilul aluziv, în acest caz intelegibil şi plin de haz, permite această ipoteză, fără să o confirme total.

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

Intervenţia noastră şi-a propus să prezinte, într-o cercetare care reuneşte ca metodologie studiile culturale, istoria literară a perioadei comuniste şi *close reading*, recurgînd de asemenea la documentările arhivistice, călătoriile acestor scriitori. Din cercetările preliminare rezultă că, în absenţa obligaţiei de a-şi consemna în scris impresiile de călătorie, nu toţi scriitorii participanţi la schimburile culturale dau mărturii scriptice, publicate fie în reviste, fie sub formă de carte, dar cei care o fac produc un corpus extrem de eterogen, atât din punct de vedere generic, cât şi din cel al gradului de aderenţă la ideologia partinică. Călătoriile moderne, de la Montaigne încoace, mereu au comportat o dublă orientare, spre interior şi spre exterior, întâlnire cu nefamiliarul fiind un mod privilegiat de a intra în contact cu sinele. Putem observa că mărturiile despre vizitele în Cuba ale scriitorilor români privilegiază fie contactul direct cu o lume exotică, fie călătoria interioară declanşată de aceasta. Cele două tendinţe se manifestă independent de epocile în care se realizează aceste călătorii, iar adeziunea la preceptele politicii oficiale depinde mai degrabă de scriitor decât de gradul de deschidere al politicii culturale în România. Miopia vizavi de realitatea cubaneză variază şi ea în funcţie de scriitor. Nu avem, desigur, pretenţia să spunem că acum, după căderea castrismului în Cuba, putem vedea mai bine realitatea decât înşişi contemporanii, dar există miopii şi miopii: un Titus Popovici vede Cuba pe care i-o zugrăvesc convingerile sale, aproape sigur, sincere; Darie Novăceanu o percepe prin lentila imaginii de intelectual pe care şi-a asumat-o; Ion Gheorghe e inspirat de trăirea revoluţionară la începutul anilor şaptezeci şi în aceeaşi perioadă Platon Pardău distinge fisurile din sistemul castrist, în timp ce Mircea Radu Iacoban comentează cu plăcere realizările socialismului, iar Edgar Papu se limitează la un text politicos legat exclusiv de lumea scriitorilor. Tendinţa spre introspecţie îmbinată armonios cu observaţia detaliului expresiv dă un rezultat foarte bun în cazul lui Ovidiu Genaru, care se plasează în poziţia naivului care ştie că nu ştie nimic. Oricât de minoră ar fi anecdota istorică referitoare la călătoriile scriitorilor români în Cuba şi oricât de mic impactul lor asupra biografiilor lor, lecţia asupra limitărilor de vedere, despre capacitatea sau incapacitatea de a înţelege realitatea, e mereu instructivă.

Bibliografie

Arenas 2005: Reinaldo Arenas, *Antes que anochezca*, Barcelona, Anagrama, 2005.

Dobrescu 2007: Caius Dobrescu, „Barocul fascisto-comunist ca fenomen global", Centrul de Cercetare a Imaginarului, http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=1436

Drace-Francis 2013: Alex Drace-Francis, *The tradition of invention – Romanian Ethnic and Social Stereotypes in Cultural Context*, Leiden-Boston, Brill.

Eco 1995: Umberto Eco, *Ur-Fascism*, "New York Review of Books", 22.06.1995.

Edwards 2012: Jorge Edwards, *Casa lui Dostoievski*, traducere de Ileana Scipione, Bucureşti, Editura Art.

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

Genaru 1981: Ovidiu Genaru, „Apropiind depărtarea Cubei", „România Literară," nr. 1, p. 23.
Gheorghe 1972: Ion Gheorghe, *Avatara*, Bucureşti, Editura Eminescu.
Halperin Donghi 2005: Tulio Halperin Donghi, *Historia contemporánea de América Latina*, ediţia a şasea, Madrid, Alianza Editorial.
Houmant 2000: François Hourmant în *Au pays de l'avenir radieux, Voyages des intellectuels français en URSS, à Cuba et en Chine populaire*, Paris, Aubier.
Iacoban 1973: Mircea Radu Iacoban, *Din Azore în Antile*, Iaşi, Junimea.
Iorgulescu 2006: Mircea Iorgulescu, *Foste călătorii extraordinare*, „Vatra", nr. 10, 2006, 40–42.
Ionescu 1973: Andrei Ionescu, „Premiile Casa de las Américas", „România Literară", 1973, nr. 1, p. 31.
Iovănel 2006: Mihai Iovănel, *Ficţiuni cubaneze*, „Vatra", 2006, nr. 10, 49–50.
Neruda 1974: Pablo Neruda, *Confieso que he vivido*, Barcelona, Seix Barral.
Novăceanu 1968: Darie Novăceanu, „Scrisori din Cuba", „Gazeta literară", nr. 12–24, p. 8.
Papu 1972: Edgar Papu, „Casa de las Américas", „România Literară", 1972, nr. 22, p. 17.
Piñera 1962: Virgilio Piñera, *Debate. 'No hay problema'*, "La Gaceta de Cuba", nr. 4, 1962, 5–6.
Popescu 1962: Dumitru Popescu, *Impresii de călător: prin Egipt, Irak, Cuba*, Bucureşti, Editura Tineretului.
Popovici 1962: Titus Popovici, *Cuba, teritoriu liber al Americii*, Bucureşti, Editura Tineretului.
Tismăneanu 2001: Vladimir Tismăneanu, „Patologii politice la sfârşit de secol" în *Spectrele Europei Centrale*, Iaşi, Polirom.

Travels of Romanian Writers to Socialist Cuba

The 1959 Cuban Revolution was enthusiastically welcomed in the Romanian People's Republic. The withdrawal of Soviet troops from Romanian territory a year before meant a significant reorientation: away from the USSR and towards a type of nationalist socialism, which, *mutatis mutandi*, was also the base of Fidel Castro's policy. Political differences were less important and as early as 1959, bilateral relations between the two governments were established which meant also that two Romanian writers would go to Cuba and two Cuban writers will visit Romania each year. The travels had a fixed character, the writers would stay for six weeks and would attend meetings with guild colleagues in order to establish closer ties between the two cultural spaces. Such exchanges lasted until 1980, not counting the trip of the writer Cornel Ungureanu from Timisoara, who traveled to Cuba in 1985, yet he did so not through this exchange programme. Our study aims to summarize the journeys of these writers through a research that brings together cultural studies as a methodology, literary history of the communist period and the method of close reading, also resorting to many documents from the archives. We can see from preliminary research that, in the absence of an obligation to record in writing impressions of their travels, not all the writers participating in the cultural exchange gave scriptic testimonies, published either in magazines or in the form of books, but those who have done so did produce a hetergeneous corpus of work, both generically and by taking into account the degree of adherence to partisan ideology. It is of no surprise that the series of

BDD-V4916 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)

publications is opened at the end of 1960 by Dumitru Popescu and Titus Popovici, both authors of travel books (*Traveler's impressions - through Egypt, Iraq, Cuba* and *Cuba – the free territory of Latin America*, both published at the Youth Publishing House in 1962), books that show jubilation over the Revolution led by Fidel Castro and which confirm the internalization of the official ideological discourse. On the other hand, travel journals do not always reflect the transformations of the three stages of literature under Communism marked by the years 1948, 1964, 1971 and 1989. Thus Ion Gheorghe's *Avatara*, published in 1972 is strongly impregnated with socialist enthusiasm, but it contrasts all the more with the more reserved tone of Platon Pardău's *December in Cuba*, which was withdrawn from bookstores not by the Romanian authorities but by the Cubans, due to notations considered unacceptable. Also noteworthy is the *foilleton* of Darie Novăceanu, published in the *Gazeta literară* (*Literary Gazette*) in 1968, as well as the anthology of Cuban poets published at Minerva Publishing House in 1988. Without exhausting all the questions raised by the theme, this incursion in the field of Romanian-Cuban writer relations is able to prove the similarities of cultural policies in the former socialist bloc and in Cuba from 1960–1980.

BDD-V4916 © 2018 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:37 UTC)